

Rudolf Steiner

Praktický výcvik myšlení

Úvodní slovo překladatele

Východiskem anthroposofické cesty poznání je nejdělejší duševní schopnost člověka, která ho v pravém smyslu slova činí člověkem — myšlení. Člověk je běžně užívá ve vědě, filosofii, technice i v praktickém životě, aniž by však většinou vyčerpával všechny jeho možnosti. Je proto snahou anthroposofické metody plně využít latentní síly myšlení, zbavit je jeho abstraktní stínovosti, pojmové ztrnulosti a uvádět je do pohybu — «naučit je chodit», jak říkal Rudolf Steiner. Znamená to vlastně uchopit myšlení v jeho nadmyslové podstatě a oživit je tak, že může pronikat i do sféry života, která je první, nám nejbližší nadmyslovou sférou duchovního světa. Znamená to proměnit myšlení ze síly, která pouze zrcadlí vnější jevy, v sílu zřivou, která je nástrojem poznání duchovních skutečností, podstaty všech jevů.

Právě proto, že anthroposofie vychází z exaktní myšlenkové práce, má předpoklady reálného rozlišování nejen ve světě smyslových jevů, nýbrž i v oblasti ducha, z níž čerpá často udivující konkrétní poznatky. Skolené myšlení umožňuje také kontrolu nadmyslových zážitků — vlastních i cizích — neboť omyly a iluze v této oblasti nepocházejí ze zážitků samých, ale z jejich popisu a interpretace, kde nedostatek myšlenkových schopností se často projevuje v chaotických výkladech toho, co bylo prožito. Díky tomuto postoji není anthroposofie žádnou nebulózní mystikou, ale duchovní vědou ve smyslu rozšířeného a prohloubeného poznání. V úsilí o soulad všech duševních sil člověka — myšlení, cítění a chtění — snaží se toto poznání sdělovat i uměleckou formou, uplatňovat je v praktické činnosti a dávat obsah i náboženskému životu.

Rudolf Steiner nastínil myšlenkové východisko anthroposofie již roku 1894 ve své Filosofii svobody a zdůrazňoval je pak v celé řadě svých spisů a přednášek. Zvláštní místo tu zaujímá přednáška z 18. ledna 1909 v Karlsruhe, v níž podává praktické návody pro výcvik myšlení. Doporučuje v ní šest cvičení, která umožňují tomu, kdo je koná, aby si osvojil správný cit pro myšlení, zbystřil svou schopnost pozorování, svou představivost, svou paměť a sílu úsudku. Jde o zcela jednoduché návody, ověřené zkušeností, které může se zdarem použít nejen ten, kdo se chce vydat na stezku poznání, nýbrž i ten, kdo má na mysli jen praktické cíle života.

Kdo se v myšlení takto opravdu poctivě cvičí, postupně poznává, že jde o dění, které se neodehrává pouze v jeho hlavě, ale všude kolem nás, — že svět je vystavěn z myšlenek, které jsou vetkány nejen do lidských výtvorů, ale i do všech jevů v přírodě a do majestátu vesmíru. Ve skutečné myšlenkové praxi je tedy «třeba myšlenky jen vytahovat ze světa, v němž jsou již skutečně obsaženy».

říjen 1993
Zdeněk Váňa

Praktický výcvik myšlení

Přednáška z 18. ledna 1909 v Karlsruhe

Mohlo by se zdát zvláštní, že právě anthroposofie se cítí povolána mluvit o praktickém výcviku myšlení, neboť ti, kdož stojí mimo ni, se velmi často domnívají, že anthroposofie je něco v eminentním smyslu nepraktického, co nemá se životem nic společného. Tento názor může existovat jen tehdy, když pozorujeme věci zvnějšku a povrchně. Ve skutečnosti se však to, oč tu jde, má stát vodítkem pro každodenní život, — může se v každém okamžiku proměnit v pocit a cit a umožnit nám, abychom se s jistotou postavili do života a stáli v něm pevně.

Lidé, kteří se nazývají praktickými, si představují, že jednají podle nejpraktičtějších zásad. Z bližšího pozorování však zjistíme, že tzv. «praktické» myšlení není vůbec myšlením, ale živořením ve výchovou vštípených úsudcích a v myšlenkových zvyklostech. Zkoumáte-li absolutně objektivně myšlení praktiků a to, co se obvykle nazývá myšlenkovou praxí, zjistíte, že za nimi zčásti vězí velmi málo skutečné praxe. To, co se nazývá praxí, spočívá v tom, že se člověk naučil, jak myslel učitel, jak myslel někdo, kdo si před tím vymyslel to, či ono a jak se podle toho řídit. Toho, kdo myslí jinak, považuje za člověka nepraktického, — neboť jeho myšlení přece nesouhlasí s tím, co bylo člověku kdysi vštípeno.

Jestliže však jednou někdo vymyslel něco skutečně praktického, pak to zprvu vůbec nevykonal vlastní praktik. Podívejme se např. na naši poštovní známku. Zdálo by se samozřejmým, že ji vynalezl nějaký praktik z poštovníctví. Avšak není tomu tak. Poslat dopis bylo ještě na počátku minulého století velmi složitou záležitostí. Když chtěl někdo odeslat dopis, musel dojít na příslušné místo, kde se mohly dopisy podávat. Muselo se tam hledat v různých knihách a byly s tím spojeny všemožné procedury. To, že můžeme mít jednotné porto, jak jsme dnes zvyklí, trvá sotva více než šedesát let. A naši dnešní známku, která to umožňuje, nevyalezl poštovní zaměstnanec, nýbrž člověk, jenž byl poště vzdálen — Angličan Hill.

Když byla známka vynalezena, oznámil příslušný ministr v anglickém parlamentu, jenž tehdy odpovídal za poštovníctví: «Za prvé se nemůžeme domnívat, že se tímto zjednodušením styk rozšíří tak nesmírně, jak si tento nepraktický Hill představuje, a za druhé, i kdyby tomu tak bylo, pak by poštovní budova v Londýně pro tento styk nedostačovala.»

Tohoto praktika ani v nejmenším nenapadlo, že poštovní budova se musí řídit podle provozu a nikoli provoz podle poštovní budovy. V poměrně kratičké době se však prosadilo to, co musel vybojovat nepraktik proti praktikovi, — dnes je zcela samozřejmé, že dopis je dopravován prostřednictvím známky.

Podobně je tomu u železnice. Když měla být v roce 1827 postavena první dráha v Německu z Norimberka do Fuerthu, vydalo bavorské lékařské kolegium, jež bylo konzultováno, odborné dobrozdání, že nelze doporučit, aby se železnice stavěly, — pokud se tak přesto zamýšlí, měl by se vpravo i vlevo od dráhy postavit vysoký dřevěný plot, aby kolemjdoucí lidé neutrpěli nervové nebo mozkové otřesy.

Když měla být stavěna dráha z Postupimi do Berlína, řekl generální poštovní Stengler: «Denně vypravuji do Postupimi dva poštovní vozy, které nejsou obsazeny, — chtějí-li lidé vyhazovat své peníze absolutně oknem, tak ať to udělají hned.»

Reálné skutečnosti života praktiky prostě míjejí, ty, kteří se domnívají, že praktiky jsou.

Musíme rozlišovat pravé myšlení od tzv. myšlenkové praxe, která je pouhým usuzováním podle vštípených myšlenkových zvyklostí.

Budu vám vyprávět malou zkušenost, kterou jsem sám kdysi učinil, a uvedu ji na začátku naší dnešní úvahy.

Během mých studií přišel ke mně jednou mladý kolega, rozradostněný, jak můžeme pozorovat u lidí, které napadla opravdu velmi chytrá idea, a řekl: «Musím jít hned za profesorem X (jenž tehdy vyučoval na Vysoké škole strojírenství), neboť jsem přišel na velkolepý vynález. Objevil jsem, jak je možné se zcela nepatrným použitím parní síly, jakmile jí jednou dosáhneme, vykonávat pomocí stroje nesmírné množství práce.»

Více mi nemohl říci, protože měl velmi naspěch. Jelikož však onoho profesora nezastihl, vrátil se a celou záležitost mi vyložil. Historika zaváněla něčím jako perpetuum mobile. Ale proč by jednou nemohlo

být něco takového možné. Když mi všechno vysvětlil, musel jsem mu říci: «Pohleď, ta věc je opravdu důvtipně vymyšlena, ale v praxi se to dá srovnat přesně se situací, jako když se někdo postaví do vagónu, velmi silně tlačí a domnívá se, že vagón proto jede. To je princip myšlení u tvého vynálezu.» To pak také nahlédl a k profesorovi již nešel.

Tak se lze se svým myšlením do jisté míry uzavřít jako do pouzdra. Toto zapouzdření se ukazuje zřetelně ve zcela zvláštních případech. Ale v životě se takto uzavírá mnoho lidí a ne vždy se to ukáže tak nápadně jako v našem případě. Ten, kdo toto může pozorovat poněkud intimněji, ví, že takovýmto způsobem probíhá velký počet lidských myšlenkových procesů. Vidí často, jako by lidé stále seděli ve vagónu, tlačili zevnitř a domnívali se, že jsou to oni, kteří posunují vagón kupředu.

V životě by se mnoho věcí odehrávalo zcela jinak, kdyby lidé nebyli takovými «tlačiteli» ve vagónu. Skutečná praxe myšlení předpokládá, že člověk získá správné smýšlení, správný cit pro myšlení. Jak je možno získat správný postoj k myšlení? — Správný cit pro myšlení nemůže mít nikdo, kdo věří, že myšlení je pouze něco, co se odehrává uvnitř člověka, v jeho hlavě nebo v jeho duši. Kdo má tuto představu, bude ustavičně odváděn falešným citem od toho, aby hledal správnou myšlenkovou praxi, aby kladl na své myšlení potřebné požadavky. Ten, kdo chce dosáhnout správného citu vůči myšlení, musí si říkat: Chci-li si tvořit myšlenky o věcech, chci-li se v myšlenkách o věcech něco dozvědět, pak musejí být myšlenky nejprve obsaženy uvnitř ve věcech. Věci musejí být vytvořeny podle myšlenek; jen tak mohou pak vytahovat myšlenky z věcí.

Člověk si musí představovat, že s věcmi ve světě je tomu tak jako s hodinami. Často se používá srovnání lidského organismu s hodinami, — lidé však většinou přitom zapomínají na to nejdůležitější, na existenci hodináře. Musí nám být jasno, že se kolečka sama od sebe neseběhla a nesestavila hodiny, nýbrž že předtím existoval hodinář, který dal tyto hodiny dohromady. Nesmí se zapomínat na hodináře. Hodiny vznikly z myšlenek, myšlenky jako by vplynuly do hodin, do věci. Takto si musíme představovat také všechna přírodní díla a přírodní dění. U lidského výtvoru to lze znázornit snadno. Naproti tomu u přírodních výtvorů to člověk tak snadno nezpozoruje, ale přesto jsou i ony výsledky duchovního působení a stojí za nimi duchovní bytosti.

Když pak člověk přemýšlí o věcech, přemýšlí jen o tom, co bylo do nich vloženo. Teprve víra, že svět vznikl myšlením a že ustavičně takto vzniká, činí vlastní myšlenkovou praxi plodnou.

Je to vždy nevíra v duchovno ve světě, která i na vědecké půdě vytváří tu nejhorší «nepraxi» v myšlení. Např. někdo říká: Náš planetární systém vznikl tak, že tu byla nejprve pramlhovina, která začala rotovat, shlukla se v centrální těleso, z něhož se odštěpily prstence a koule, a tak mechanicky vznikl celý planetární systém. Ten, kdo to říká, dopouští se velké myšlenkové chyby. Velmi pěkně se to dnes lidem předvádí, v důmyslném experimentu se to dnes ukazuje v každé škole. Do sklenice vody se dá kapka tuku, do této kapky tuku se vloží jehla a začne se jí točit. Z velké kapky se pak oddělují malé kapičky a máme tu v malém celý planetární systém. Žákům se tak domněle názorně ukazuje, jak se toto může utvářet čistě mechanicky. Takové důsledky může z tohoto názorného pokusu vyvozovat nepraktické myšlení. Neboť ten, kdo výsledek přenáší na velký světový systém, zapomíná většinou na něco, na co lze možná docela dobře zapomenout, — zapomíná sám na sebe, na to, že celý pokus sám uvedl do chodu. Kdyby tu nebyl a neudělal to všechno, pak by nikdy nedošlo k dělení kapky tuku na kapičky. Kdyby si člověk povšiml i tohoto aspektu a přenesl ho na planetární systém, pak teprve by bylo použito úplného myšlení.

Tyto myšlenkové chyby hrají, zvláště i v tom, co se dnes nazývá vědou, nesmírně velkou roli.

Tyto skutečnosti jsou mnohem důležitější, než si člověk obvykle myslí.

Chceme-li mluvit o skutečné myšlenkové praxi, musíme vědět, že myšlenky je třeba jen vytahovat ze světa, v němž jsou již také skutečně obsaženy. Jako vodu můžeme čerpat jen ze sklenice, v níž už voda skutečně je, tak můžeme myšlenky čerpat pouze z věcí, v nichž jsou. Svět je vytvořen podle myšlenek, a jen proto můžeme z něho čerpat myšlenky. Kdyby tomu tak nebylo, pak by se nemohla žádná myšlenková praxe vůbec uskutečnit. Potom však, když člověk nakonec pocítuje to, co tu bylo vysloveno, se snadno přenesse přes všechno abstraktní myšlení. Má-li plnou důvěru, že za jevy se skrývají myšlenky, že reálné skutečnosti života probíhají podle myšlenek, potom, má-li tento pocit, se snadno obrátí k myšlenkové praxi, která je vystavěna na realitě.

Chceme přednést něco z oné myšlenkové praxe, která je zvláště důležitá pro ty, kdož stojí na anthroposofické půdě. Ten, kdo je proniknut poznatkem, že svět skutečností probíhá v myšlenkách, nahlédne důležitost výcviku správného myšlení.

Dejme tomu, že někdo říká: Chci své myšlení oplodnit tak, aby se vždy opravdu vyznalo v životě. Pak se musí držet toho, co bude nyní řečeno. To, co bude nyní podáno, je třeba chápat tak, že jde skutečně o praktické zásady, a že když se člověk stále znovu a znovu snaží své myšlení podle nich zařídit, pak mají tyto zásady jisté účinky, v jejich důsledku se myšlení stává praktickým, i když to snad zpočátku tak nevypadá. Jestliže se člověk těmito zásadami řídí, pak dochází v oblasti myšlení ještě ke zcela jiným zkušenostem.

1. cvičení

Dejme tomu, že někdo se pokusí o toto: Pozoruje ve světě dění, které je mu přístupné a jež může pokud možno přesně pozorovat, např. počasí. Pozoruje večer útvary oblaků, způsob, jak zapadlo slunce apod. a utvoří si přesně obraz toho, co pozoroval. Pokusí se po určitou dobu podržet tuto představu, tento obraz, ve všech jednotlivostech, — přidržuje se této představě, jak jen je schopen, a snaží se ji zachovat až do zítřejšího dne. Pozoruje pak povětrnostní poměry přibližně v téže době nebo i v jiné době a pokouší se opět učinit si přesný obraz o poměrech.

Když si takto učiní přesné obrazy o stavech po sobě následujících, pak se mu stane mimořádně zřetelným, jak své myšlení postupně vnitřně obohacuje a zintenzivňuje. Neboť to, co myšlení činí nepraktickým, je obvyklý sklon člověka vypouštět jednotlivosti v procesech, následujících po sobě, a podržovat jen zcela obecné mlhavé představy. To cenné, to podstatné, co oplodňuje myšlení, je právě přesné tvoření obrazů v postupných dějích, — pak je možno si říci: «Včera byla skutečnost taková, dnes je taková, — a přitom si pokud možno obrazně postavit před duši oba obrazy, které jsou ve skutečném světě od sebe vzdáleny.

Není to zprvu nic jiného než zvláštní výraz důvěry k myšlenkám reality. Člověk z toho nemá hned činit nějaké závěry a usuzovat z toho, co dnes pozoroval, jaké počasí bude zítra. To by jeho myšlení korpovalo, — má mít spíše důvěru, že vnější jevy mají ve skutečnosti svou souvislost a že zítřejší situace nějak souvisí se situací dnešní. Nemá o tom spekulovat, nýbrž to, co časově po sobě následuje, nejprve sám v sobě myslet v pokud možno přesných představových obrazech a potom nechal tyto obrazy zprvu vedle sebe stát a pak do sebe navzájem vplývat. To je zcela určitá myšlenková zásada, kterou je třeba dodržovat, chceme-li vyvíjet opravdu věcné myšlení. Je dobré provádět tuto zásadu právě u takových cvičení, jimž ještě nerozumíme, u nichž jsme ještě nevnikli do vnitřní souvislosti. Proto právě u takových dějů, jež ještě nechápeme (jako je např. počasí) máme mít důvěru, že jejich vnější souvislost způsobí souvislosti i v nás; a to se má odehrávat jen v obrazech, s potlačením myšlení. Musíme si opakovat: Neznám ještě souvislost, ale nechám tyto věci v sobě vznikat, a jestliže se zdržím spekulací, něco ve mně způsobí, jestliže se člověk zdrží myšlení a utváří si pokud možno přesné obrazové představy o dějích následujících po sobě, lze snadno věřit, že se může něco odehrávat v neviditelných člancích člověka.

Člověk má astrální tělo jako nositele představového života. Pokud člověk spekuluje, je toto astrální tělo otrokem já. Ale nerozplývá se jen v této vědomé činnosti, nýbrž má jistý vztah i k celému kosmu.

Tou měrou, jak se zdržujeme myšlenkové libovůle a vytváříme v sobě zdrženlivě pouze obrazné představy o postupných dějích, působí v nás vnitřní myšlenky světa a vtiskují se do našeho astrálního těla, aniž bychom o tom věděli. Jako se pozorováním dějů ve světě přizpůsobujeme jeho chodu a přijímáme do svých myšlenek pokud možno nezkalené obrazy, tou měrou jsme moudřejší v člancích, jež jsou mimo naše vědomí.

Dokážeme-li u dějů, které spolu vnitřně souvisejí, nechat přejít nový obraz do druhého tak, jak se tento proces odehrává v přírodě, uvidíme po určité době, že naše myšlení získalo cosi jako jistou ohebnost.

Tak můžeme postupovat u věcí, které ještě nechápeme. Avšak k věcem, jimž rozumíme, se máme chovat jinak, např. k dění našeho každodenního života, jež se kolem nás odehrává.

2. cvičení

Někdo, například možná souseď, učinil to či ono. Přemýšlíme, proč to udělal? Myslíme si, že to dnes učinil jako přípravu pro něco, co chce vykonat zítra. Dále již nic neříkejme, nýbrž představme si přesně, co učinil, a pokusme si vytvořit obraz toho, co bude dělat zítra. Představujme si: toto bude dělat zítra a vyčkejme, co udělá skutečně. Může se stát, že zítřejšího dne zpozorujeme, že skutečně dělá to, co jsme si představovali. Může se však stát, že dělá něco jiného. Uvidíme, co se děje, a pokusíme se své myšlenky podle toho vylepšit.

Tak se pokoušíme v myšlenkách sledovat přítomné události do budoucnosti a vyčkáváme, co se stane. Toto můžeme provádět s tím, co dělají lidé, i s jinými skutečnostmi. Tam právě, kde něco chápeme, se snažíme vytvořit si obraz toho, co se podle našeho mínění stane. Stane-li se to, co bylo očekáváno, pak bylo naše myšlení správné a je to dobré. Stane-li se něco jiného, než jsme čekali, pak se snažíme přemýšlet o tom, v čem jsme udělali chybu a korigovat tak své falešné myšlenky klidným pozorováním a zkoumáním, v čem chyba spočívala a proč k tomu došlo.

Jestliže jsme uhodli správně, pak se budeme zvláště pečlivě střežit toho, abychom se vychloubali svým proroctvím: «Vždyť jsem to věděl již včera, že k tomu dojde!»

To byla opět zásada pocházející z důvěry, že ve věcech a událostech samých spočívá vnitřní nutnost a že ve skutečnostech samých spočívá něco, co pohání věci kupředu. A to, co tu uvnitř pracuje z dneška na zítřek, jsou myšlenkové síly. Když se do věcí zahloubáme, pak si tyto myšlenkové síly uvědomíme. Takovýmto cvičením si tyto myšlenkové síly zpřítomňujeme ve svém vědomí a jsme pak s nimi v souladu, když se splní to, co jsme předvíдали, — pak jsme ve vnitřní souvislosti s reálnou myšlenkovou souvislostí jevu.

Tak si zvykáme na to myslet nikoli libovolně, nýbrž s vnitřní nutností a povahy věci.

3. cvičení

Svou myšlenkovou praxi však můžeme školit i jiným směrem.

Nějaká událost, která se dnes stane, souvisí s něčím, co se stalo včera. Např. nějaký chlapec se choval nezvedeně, — jakou to mohlo mít příčinu? Sledujeme události zpětně z dneška na včerejšek a konstruujeme příčiny, o nichž nevíme. Říkáme si: Věřím, že to, co se dnes stalo, se připravovalo tím či oním včera nebo předevčirem.

Pak se informujeme o tom, co se stalo skutečně, a poznáme tak, zda jsme mysleli správně. Jestliže jsme našli správnou příčinu, je to dobré, — pokud jsme si učinili falešnou představu, pokusme se ujasnit si chybu a zjistit, jak se vyvíjel myšlenkový proces a jak proběhl ve skutečnosti.

Je důležité tyto zásady uskutečňovat: Nacházet opravdu čas, abychom o věcech takto uvažovali — jako bychom byli svým myšlením uvnitř věcí — abychom se ponořovali do věcí, do vnitřní myšlenkové činnosti věcí.

Činíme-li tak, pak postupně pozorujeme, jak doslova s věcmi srůstáme, jak již vůbec nemáme pocit, že jsou mimo nás a my uvnitř o nich přemýšlíme, nýbrž máme pocit, jako by se naše myšlení pohybovalo uvnitř ve věcech. Jestliže toho člověk značnou měrou dosáhl, pak se mu mnohé ujasní. Člověk, který na vysokém stupni dosáhl toho, čeho lze dosáhnout — myslitel, jenž svými myšlenkami byl stále uvnitř věcí, byl Goethe. Psycholog Heinroth řekl ve své Antropologii z roku 1826, že Goethovo myšlení je myšlením předmětným. Goethe sám se z tohoto označení těšil. Mělo vyjádřit, že toto myšlení se od věcí neodlučuje, že zůstává uvnitř věcí a pohybuje se v nitru jejich nutností. Goethovo myšlení bylo zároveň nazíráním, jeho nazírání zároveň myšlením.

Goethe postoupil v takto vyvinutém myšlení velmi daleko. To se prokázalo více než jednou. Jednou něco zamýšlel, šel k oknu a řekl tomu, jenž byl právě přítomen: «Za tři hodiny bude pršet», a tak se i stalo. Z malého výřezu oblohy, jež viděl oknem, byl schopen říci, co se bude odehrávat v nejbližších hodinách v povětrnostních poměrech. Jeho věrně ve věcech setrávající myšlení mu umožňovalo vycítit, co se z něčeho předcházejícího připravuje jako pozdější událost.

Praktickým myšlením lze dosáhnout skutečně mnohem více, než si lidé obvykle myslí. Zachovávali-li popsané zásady pro myšlení, zpozorujeme, že se myšlení stává skutečně praktickým, že se náš pohled rozšiřuje a že věci ve světě chápeme zcela jinak než bez těchto zásad. Člověk se postupně staví k věcem i k lidem zcela jinak. Odehrává se v něm skutečný proces, jenž mění celé jeho chování. Může být nesmírně důležité, že se člověk skutečně pokouší svým myšlením takto srůstat s věcmi, — konat tato cvičení je pro myšlení zásadou, v eminentním smyslu praktickou.

4. cvičení

Jinou záležitostí je cvičení, jež by měli provádět zvláště ti lidé, jež obvykle ve správném okamžiku nic správného nenapadá.

To, co by měli tito lidé dělat, spočívá v tom, že se mají především pokoušet nemyslet pouze tak, že se v každém okamžiku odevzdávají tomu, co běh světa sebou přináší, co věci sebou nesou. Nejčastěji se stává, že když si člověk může na půl hodinky lehnout, aby si odpočinul, nechává své myšlenky volně běžet. Ty se pak stonásobně a tisícinásobně sprádají. Nebo se snad zabývá tou či onou starostí v životě — vplíží se letmo do jeho vědomí a zcela se ho zmocní. Pokud se tak člověk chová, nikdy nedospěje k tomu, aby měl ve správném okamžiku správný nápad. Chce-li toho dosáhnout, pak si musí počínat následovně. Má-li si půl hodinky odpočinout, řekne si: Pokud budu mít čas, chci přemýšlet o něčem, co si sám zvolím, co do svého vědomí vpravím pouze svou vůlí. Chci nyní např. přemýšlet o tom, co jsem dříve prožil, snad před dvěma lety na procházce, chci plně svou vůlí vpravit do svého myšlení tehdejší zážitky a chci o nich přemýšlet — možná jen na pět minut. Všechno ostatní musí v těchto pěti minutách pryč. Sám si zvolím to, o čem chci přemýšlet. Jak jsem právě řekl, volba nemusí být tak těžká. Nejde o to, že na své myšlení působíme zprvu obtížnými cvičeními, ale o to, že se vytrhujeme z toho, do čeho jsme vtahováni životem, — musí to být jen něco, co vybočuje z obvyklého průběhu dne, do něhož jsme vprádáni. A trpíme-li nedostatkem nápadů, pak si můžeme pomoci tím, že otevřeme knihu a přemýšlíme o tom, co jsme na první pohled přečetli. Nebo si také řekneme: Budu dnes přemýšlet o tom, co jsem viděl, když jsem dopoledne v určitou dobu šel do obchodu a čeho bych si byl jinak nevšímal. Musí to být právě něco, co vybočuje z obvyklého běhu dne a o čem bych jinak nepřemýšlel.

Konáme-li toto cvičení systematicky stále znovu a znovu, pak dochází k tomu, že dostáváme nápady v pravý čas, že nás napadne v pravou chvíli to, co nás má napadnout. Myšlení tím získává pohyblivost a to je pro člověka v praktickém životě nesmírně významné.

5. cvičení

Jiné cvičení je zvláště vhodné k tomu, aby působilo na paměť.

Pokusme si nejprve vzpomenout na nějakou událost, třeba včerejší, hrubým způsobem, jak si na věci obvykle vzpomínáme. Obvykle jsou vzpomínky lidí něčím zcela šedivým, — zpravidla se spokojujeme s tím, že nás napadne jméno člověka, s nímž jsme se včera setkali. Chceme-li však cvičit svou paměť, pak se s tím nesmíme spokojovat. Musíme si to ujasnit, konat systematicky následující a říkat si: «Chci si zcela přesně vzpomenout na člověka, kterého jsem včera viděl, co všechno bylo kolem něj. Chci si přesně vykreslit obraz, představit si obrazně jeho kabát a jeho vestu.» Tu většina lidí zpozoruje, že to nedokáží. Zpozoruje, kolik jim chybí k tomu, aby získali opravdu obraznou představu toho, s čím se včera setkali a co prožili.

Musíme tedy vyjít nejprve z většiny případů, v nichž si člověk není schopen vzpomenout, co včera prožil. Pozorování lidí je opravdu nejvýš nepřesné. (Pokus jednoho univerzitního profesora s posluchači ukázal, že ze třiceti přítomných pozorovali určitý děj jen dva správně, ostatních osmadvacet naproti tomu falešně.) Dobrá paměť je však dítětem věrného pozorování. Pro vývoj paměti záleží tedy opravdu na tom, abychom přesně pozorovali. Dobrou paměť dosahujeme věrným pozorováním, jistou duševní

oklikou se věrná paměť rodí jako dítě dobrého pozorování. Jestliže však nejsme schopni si zprvu přesně vzpomenout na to, co jsme včera prožili, co tedy dělat?

Nejprve se pokusme co možná přesně si vzpomenout a tam, kde si nevzpomínáme, zkusme si představit něco falešného, jen aby to tvořilo celek. Dejme tomu, že jsme úplně zapomněli, zda někdo, s kým jsme se setkali, měl hnědý nebo černý kabát. Představme si tedy, že měl hnědý kabát a hnědé kalhoty, že měl takové a takové knoflíky na vestě, žlutou kravatu. A že tu byla takováto situace, žlutá stěna, vlevo přešel velký, vpravo malý člověk atd.

To, nač si vzpomínáme, si včleňme do obrazu, a to, nač si nevzpomínáme, si doplňme, abychom v duchu získali úplný obraz. Obraz je sice zprvu falešný, ale tím, že se namáháte dostat úplný obraz, jste vedeni k tomu, abyste od nynějška pozorovali přesněji. A v těchto cvičeních pak pokračujte. Jestliže jste je vykonali padesátkrát, pak budete po jednapadesáté zcela přesně vědět, jak vypadal ten, s nímž jste se setkali, a co měl na sobě. Vzpomenete si přesně na všechno, až na knoflíky u vesty. Pak už nic nepřehlédnete a vtiskne se vám každá jednotlivost.

Tak si nejprve zbystríte svou pozorovací schopnost cvičením a k tomu si pak zlepšíte věrnost své paměti jako dítě této pozorovací schopnosti.

Zvláště dobré je pak nepodržovat pouze názvy a jednotlivé hlavní rysy toho, nač si chceme vzpomenout, nýbrž získávat pokud možno obrazné představy, jež se vztahují ke všem jednotlivostem. A pokud si nemůžeme na něco vzpomenout, pak se pokusme si obraz nejprve doplnit, sestavit v celek. Potom brzy uvidíme, jakoby oklikou, že naše paměť se stává postupně stále věrnější.

Tak vidíme, jak lze poskytovat návod k tomu, aby člověk učinil své myšlení stále praktičtějším.

6. cvičení

Zvláště důležité je ještě toto: Člověk, když přemýšlí, má určitou touhu, jak dospět k nějakému výsledku. Přemýšlí, jak má vykonat to či ono a dospívá k tomu či onomu výsledku. To je jistě zcela pochopitelný pud. Není to však to, co vede k praktickému myšlení. Každá unáhlenost v myšlení nevede kupředu, nýbrž nazpět. V těchto věcech musíme mít trpělivost.

Máme např. provést to či ono. Můžeme to vykonat tak či onak, podle různých možností. Mějme však trpělivost a pokusme se představit si, co by se stalo, když to takto vykonáme, a pokusme se také představit si, jak by to mohlo vypadat jinak.

Budou sice vždy existovat důvody, proč bychom chtěli dávat přednost tomu či onomu, ale zdržme se okamžitého rozhodnutí a snažme se vykreslit si dvě možnosti a pak si říci: «Tak teď dost, — přestávám nyní o věci přemýšlet.»

Budou vždy lidé, kteří se stanou přítom netrpělivými, a je pak těžké tuto netrpělivost překonávat. Je však nesmírně nutné ji přemáhat a říkat si: Jde to tak a tak a nyní nebudu na to chvíli myslet. Je-li to možné, odložme toto jednání na příští den, a pak si znovu představme dvě možnosti. Shledáme, že se věci mezitím změnilly a že se příštího dne rozhodneme jinak, přinejmenším důkladněji, než bychom se rozhodli den předtím. Věci mají v sobě vnitřní nutnost a nejednáme-li netrpělivě a libovolně, nýbrž necháváme v sobě tuto vnitřní nutnost pracovat — a ona v nás bude pracovat — pak se naše myšlení bude příštího dne jevit obohaceno a umožní nám správnější rozhodnutí. Je to nesmírně užitečné!

Např. se nás někdo zeptá na radu v té či oné záležitosti a máme něco rozhodnout. Mějme trpělivost a neukvapujme se svými rozhodnutími, nýbrž předložme si nejprve různé možnosti. Neučíňme o nich sami žádné rozhodnutí, ale nechť klidně platí možnosti. Lidově se tomu říká, že se musíme na to vyspat, dříve než se rozhodneme.

Vyspání samo to však nedělá. Je nutno, abychom uvážili dvě nebo raději více možností, které v nás potom pracují dále, když přítom nejsme se svým vědomým já; pak se později k té věci opěť vraťme. Uvidíme, že takto uvádíme v pohyb vnitřní myšlenkové síly a myšlení se tím stává stále věcnějším a praktičtějším.

To, co člověk hledá, lze nalézt ve světě stále, ať už stojí u svěráku nebo za pluhem, anebo patří k tzv. privilegovanému povolání. Stane se praktickým myslitelem o nejněšednějších věcech, jestliže se takto cvičí. Tímto cvičením chápe a vidí věci ve světě zcela jinak. I když se tato cvičení jeví zprvu jako vnitřní,

hodí se právě pro vnější svět, mají myslitelně největší význam právě pro vnější svět, — mají významné následky.

Ukážu vám na jednom příkladě, jak je důležité myslet o věcech opravdu prakticky. Někdo vyleze na strom, spadne, uhodí se a je mrtev. Nejbližší myšlenkou jistě je, že se zabil pádem. Řekneme, že pád byl příčinou a smrt účinkem. Příčina a účinek se tu zdají spolu souviset. Může tu však dojít ke značným záměnám. Může tu dojít k srdeční mrtvici, takže tento člověk spadl následkem srdeční mrtvice. Došlo přesně k témuž, jako kdyby spadl živý, prodělal totéž, co by skutečně mohlo být příčinou smrti. — Tak je možno zcela zaměnit příčinu s účinkem.

Na tomto příkladě je to zcela nápadné. Často však není tak nápadné, kde jsme pochybili. Tyto myšlenkové chyby se vyskytují nesmírně často. Ba nutno říci, že ve vědě dochází denně k takovým úsudkům, v nichž se skutečně takto zaměňuje příčina s účinkem. Lidé to pouze nechápou, protože nepomýšlejí na možnosti myšlení.

Ještě jeden příklad vám může znázornit, jak tyto myšlenkové chyby vznikají, a ukázat, že člověku, který provádí uvedená cvičení, se to již nemůže stát. Dejme tomu, že nějaký učenec si řekne, že dnešní člověk pochází z opice, — že tedy to, co poznávám na opicích, jejich síly, se zdokonalí a z toho pak vznikne člověk. Abychom předvedli myšlenkový význam této úvahy, předpokládejme, že člověk, jenž učinil tento závěr, by byl díky okolnostem na zemi zcela sám. Kromě něho by tu byly ony opice, o nichž jeho teorie říká, že z nich mohou vzniknout lidé. Studuje důkladně tyto opice, utvoří si až do jednotlivostí pojem o tom, co je v opici. Nyní by se měl pokusit vytvořit z pojmu opice pojem člověka, jestliže člověka ještě nikdy neviděl. Pozná, že to nedokáže, — jeho pojem opice se nikdy nepromění v pojem člověka.

Kdyby měl správné myšlenkové návyky, jež si osvojil, musel by si říci: Můj pojem opice se ve mně nemění tak, aby se z něho stal pojem člověka. Pak tedy to, co vidím v opici, se nestane člověkem, neboť by v něj jinak musel přejít i můj pojem. Musí tedy k tomu přistoupit ještě něco, co nemohu vidět. Tento člověk by tedy musel vidět za smyslově viditelnou opicí něco nadsmyslového, co nemůže vnímat, co by však teprve potom mohlo přejít v člověka.

Nezabývejme se nemožností tohoto faktu, ale ukažme si pouze myšlenkovou chybu, která vězí za onou teorií. Kdyby člověk myslel správně, pak by musel být doveden k tomu, že nesmí takto myslet, jestliže nechce předpokládat něco nadsmyslového.

Budete-li o té věci přemýšlet, poznáte, že tu celá řada lidí učinila obrovskou myšlenkovou chybu. Takovéto chyby se nedopustí již ten, kdo své myšlení školí uvedeným způsobem.

Velká část naší dnešní literatury, zvláště přírodovědecké, se stává pro toho, kdo je schopen myslet opravdu správně, svými pokrivenými, zvrácenými myšlenkami zdrojem účinků, jdoucích až k fyzickým bolestem, má-li se jimi v četbě prokousávat. Tím nemá být ovšem řečeno absolutně nic proti nesmírnému množství pozorování, získaného touto přírodní vědou, s jejími objektivními metodami.

Nyní přicházíme ke kapitole, která souvisí s krátkozrakostí myšlení. Je tomu skutečně tak, že člověk obvykle neví, že jeho myšlení není příliš věčné, ale že je většinou důsledkem myšlenkových návyků. Tak se pro toho, jenž prohledá svět a život, budou utvářet úsudky zcela jinak, než pro toho, kdo je neprohledá vůbec, nebo jen málo, např. pro materialistického myslitele. — Přesvědčit takového člověka důvody, byť sebe důkladnějšími a dobrými, je často marná námaha, protože důvody, z nichž se může tvrdit to či ono, vůbec nevidí. Jestliže si např. navykl vidět ve všem jen hmotu, pak na tom myšlenkovém návyku lpí.

Dnes všeobecně to nejsou důvody, jež vedou někoho k tvrzením, nýbrž za důvody jsou myšlenkové návyky, jež si osvojil, a které ovlivňují celé jeho cítění. Jestliže předkládá důvody, pak se před jeho cítění staví maska navyklého myšlení.

Tak často není pouze přání otcem myšlenky, nýbrž všechny city a myšlenkové návyky jsou rodiči myšlenek. Kdo zná život, ví, jak málo lze někoho v životě přesvědčit logickými důvody. V duši tu rozhoduje něco hlubšího než logické důvody.

Máme-li například naše anthroposofické hnutí, pak má jistě své dobré důvody, že je máme a že pracuje ve svých pobočkách. Každý upozoruje, že tím, že po nějakou dobu spolupracuje v hnutí, si osvojil jiné myšlení a cítění, — neboť prací v pobočkách se člověk nezabývá pouze tím, že hledá pro něco logické důvody, nýbrž osvojuje si obsáhlejší cítění.

Jak se před několika lety za určitých okolností vysmíval člověk, jenž poprvé slyšel duchovně vědeckou přednášku! A dnes kolik věcí je mu naprosto jasných a průhledných, jež by možná před určitou dobou považoval ještě za něco zcela absurdního. Spoluprací v anthroposofickém hnutí neproměňujeme jen své myšlenky, nýbrž se učíme celou svou duší pronikat do širších perspektiv. Musí nám být jasné, že zabarvení našich myšlenek vychází z mnohem hlubších základů, než si obvykle myslíme. Existují jisté pocity, jisté city, jež vnucují člověku mínění. Logické důvody jsou často jen ozdobou, jen maskou citů, pocitů a myšlenkových návyků.

Dosáhnout toho, aby logické důvody pro nás něco znamenaly, k tomu patří, že se naučíme milovat logiku samu. Teprve, když se naučíme milovat objektivitu, věcnost, stanou se logické důvody něčím rozhodujícím. Člověk se postupně učí nezávislosti na zálibě pro tu či onu myšlenku a myslet objektivně. Pak se jeho pohled rozšiřuje a stává se praktickým, — nikoli tak praktickým, že usuzuje dále jen ve vyježděných kolejkách, nýbrž tak, že se učí myslet z věcí.

Skutečná praxe je dítětem věcného myšlení, myšlení, jež vyplývá z věcí. Když konáme tato cvičení, učíme se tomu, aby nás věci podněcovaly, — tato cvičení se musí provádět u zdravých skutečností. Jsou to skutečnosti, na nichž lidská kultura má pokud možno nejmenší podíl a jež jsou co nejméně zvrácené, tj. na přírodních objektech.

Cvičit se na přírodních objektech tak, jak bylo popsáno, nás činí praktickými mysliteli. To je opravdu praktické. I k nejvšednějšímu konání přistupujeme prakticky, školíme-li základní element, tj. myšlení. Cvičíme-li lidskou duši tak, jak bylo vylíčeno, utváří se praktická orientace myšlení.

Plodem duchovně-vědeckého hnutí musí být to, že staví do života opravdu praktiky. Není tak důležité, že člověk považuje to či ono za pravdivé, nýbrž že dosáhne toho, aby věci správně pozoroval. Mnohem důležitější je způsob, jak anthroposofie proniká do naší duše, vede nás k činnosti naší duše a rozšiřuje náš pohled, než abychom pouze teoretizovali ze smyslových jevů do duchovních skutečností. V tom je anthroposofie něčím opravdu praktickým.